

Husalf i Matador-tiden

Anna Larsen (1913-2013)

Plejebarn i købmandsfamilie

Den 1. august 1913 kom en lille pige til verden i Kirke Saaby. I dåben fik hun navnene Anna Petrea og til efternavn Andersen efter sin mor. Kirkebogen afslører moderens triste skæbne: Hun var blevet forladt af sin mand og siden gravid med en anden mand fra sognet, som ikke ville gifte sig med hende. Pigen voksede op hos sin mor, medens hun var helt lille. Men da Annas mor blev ramt af kronisk sygdom, blev datteren sat i pleje af sognet ca. 5 år gammel. Anna var heldig at få en god plejefamilie. Plejefaderen var landkøbmanden i Store Karleby, Anders Peter Jørgensen, og plejemoderen, Agnes Jørgensen, der var medhjælpende hustru. I folketællingen blev Anna og en gammel aftægtskone i familien opført som slægtninge. Anna kaldte dem for "tante" og "onkel". Da der ikke var fremmed hjælp, var der nok at tage fat på, og Anna blev som andre børn i samtiden sat til at hjælpe med små opgaver, som hun kunne magte. Faderen kørte rundt og solgte kød til landkunder. Det blev hentet med hestevogn inde på Roskilde Andels Svineslagteri. Anna var med på ruten, hvor det var hendes job at løbe ind til kunderne for at spørge: "Goddag. Skal I have nogen slagtervarer?" Siden fik plejefaderen automobil, så det blev lettere at komme rundt til alle kunderne i landsbyerne omkring Store Karleby.

Portræt af Anna som ældre. Udsnit af foto ved fotograf Allan Nørregaard.

Købmand A. P. Jørgensens landhandel i Store Karleby. Ca. 1918. Bramsnæs Arkiv.

Købmandsgården var en gammeldags blandet landhandel. Varerne kom hjem i store partier og naturligvis i løs vægt, sukker i store sække, brun sæbe i spande og så videre. Siden blev varerne vejret af til kunderne og fyldt i papirposer eller pakket ind i pergamentpapir. Varesortimentet spændte vidt, fra almindelige kolonialvarer til luksusvarer, som tørrede abrikoser og svesker. Sildetønder og tørrede klipfisk satte også deres præg på duften i butikken. Når folk skulle have klipfisk, blev der klippet et stykke af en fisk i den ønskede størrelse. Kaffe blev malet på købmandens egen kaffemølle, men folk brugte ikke ren kaffe – det var for dyrt. Almindelige husmødre drøjede kaffen med tilsætning, for eksempel cikorie. Til jul udvidedes varesortimentet med mere eksotiske varer som risengryn, appelsiner og nødder. Købmanden var også brændselshandler. Petroleum leveredes fra Tølløse i store tønder. Indholdet blev fyldt på købmandens store jordtank. Kunderne måtte selv have dunke med, når de skulle købe petroleum til opvarmning. Så blev det forlangte kvantum pumpet op til kunden.

Der var lange arbejdsdage i købmandsforretningen. Hverdag var der åbent fra kl. 7 til 21, om lørdagen fra kl. 8 til 21. Anna var blandt andet bypige. Det værste, hun vidste, var, når kunder ringede efter lukketid og klagede over, at de havde glemt et eller andet, da de tidligere på dagen var på indkøb. På Kirke Hyllinge Mark var der en glemsom gårdmand, som ofte savnede tobak til at stoppe sin langpibe med sent lørdag aften. Han brugte stor tobak udtalt som ”ny kort melang”. Så måtte Anna af sted med tobak og pilede ind over markerne med en flagermuslygte, syngende af fuld hals for at skræmme folk med ondt i sinde bort. At hun snarere kunne tiltrække dem ved sin sang, tænkte den lille pige ikke over. For øvrigt bestod kundekredsen først og fremmest af alle gårdmændene i oplandet.

Købmandens kone var myreflittig. Hun passede hus og have, samtidig med at hun hjalp til i forretningen. Der hørte en stor urtehave til husholdningen, hvor Anna hjalp til, for hun kunne godt lide at bestille noget og var altid parat til at lære nyt. Hun blev herved uundværlig i husholdningen, ikke mindst da købmandsparret fik deres egne børn. Indendørs hjalp hun til med rengøring og madlavning, som hendes plejemor var meget dygtig til. Købmandsfruen tjente sine egne lommepenge ved at sy for gårdmandskonerne. Dengang var det normalt på landet, at syersken kom til kunden, så Annas plejemor drog af sted med sin symaskine, når en af gård-

mandskonerne skulle have fornyet sin egen og børnenes garderobe. Det var således en meget alsidig oplæring, Anna fik i dette hjem, hvilket gav hende en sum af erfaringer, som hun siden kunne trække på i livet, dels som ung pige i huset og dels som husmor, da den tid kom.

Anna glemte dog ikke sin egen mor, der var blevet sendt tilbage til sin afdøde mands hjemsovn og sat i pleje hos købmandsfruens mor i Kirke Såby. Den lille Anna gik de første par år, når hun skulle fra Store Karleby hjem til Kirke Såby. Det var så lang en tur, at hun måtte overnatte, inden hun tog turen tilbage. Da Anna blev 7 år skulle hun naturligvis i skole. Anna kom til at gå i Kirke Hyllinge Skole hos frk. Hansen. Det var også en lang vej at gå, men kun hver anden dag. På den tid var en flok "banebisser" ved at bygge Midtbanen, og børnene fik herved skåret deres genvej til skolen over og måtte kravle op over jernbanevolden. Men snart fik Anna en cykel, der gjorde livet meget lettere. Der var to klasser, der skiftedes til at bruge skolestuen: 1. klasse for de helt små elever (mandag, onsdag og fredag) og 2. klasse for de større elever (tirsdag, torsdag og lørdag). Lærerinden var streng, men retfærdig. Anna havde ikke noget imod disciplin, så hun havde et fint forhold til sin lærerinde. Også her fik den flinke Anna lært så meget, at hun senere i livet med undren kunne konstatere, at elever med en længere skoleuddannelse bag

Frk. Valborg Hansen med yngste klasse i Kr. Hyllinge Skole ca. 1920. Anna sidder forrest som nr. 3 fra højre. Bramsnæs Arkiv.

sig ikke havde lige så gode skolekundskaber som hun selv.

Omsider var Anna kommet i konfirmationsalderen. Hun blev konfirmeret hos pastor Jespersen i Kirke Hyllinge Kirke den 2. oktober 1927. Hun gemte siden sin store sorte salmebog. Dengang betød konfirmationen i store, dele af befolkningen, at barndommen var forbi – nu skulle man ud at tjene. Imidlertid var der så god brug for Anna hjemme, at hun gik til hånde her, til hun var seksten år. Men efterhånden blev købmandslivet for hårdt for plejeforældrene. De valgte derfor at sælge købmandsforretningen og flytte ind til Roskilde, hvor de købte hus Københavnsvej 28. Nu var der ikke længere brug for Annas arbejdskraft hjemme, og hun kiggede derfor under avertissementerne i de lokale aviser for at finde en plads som ung pige i huset.

Ung pige i huset

Dengang sad de fine fruer til pynt i deres smukke hjem og lod sig opvarte af den unge pige i huset, sådan som vi har set det i fjernsynsserien "Matador". Vi er nu nået frem til 1929. Den første plads, Anna reflekterede på, var den værst tænkelige. Familien boede på første sal i en stor herskabsvilla på adressen Klostersvang 2. Ægtemanden var bladudgiver Jørgen Christian Odense, Roskilde Tidende, og fru Ingrid var hjemmegående husmor. Der var et hjemmeboende barn, Birgit, på omkring 7 år. Hvis Anna havde troet, at det var en overkommelig opgave, blev hun snart belært om noget

Familien Odense boede til leje på 1. sal i den store herskabsvilla, Klostersvang 2 (t.h.). Postkort, ca. 1920. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

helt andet. Fruen led nemlig af rengøringsvanvid, ligesom Maud Varnæs i Lise Nørgaards "Matador", blot meget værre. Anna fik således samme rolle hos familien Odense som Agnes hos familien Varnæs. Anna måtte skure og skrubbe fra tidlig morgen til sen aften. Selv nøglehullerne skulle gøres rene med vatpinde. Men det værste var nu rengøringen nede i kulkælderen, hvor hele kulbunken skulle flyttes over i det modsatte hjørne, for at Anna kunne komme til at støvsuge. Nogle dage senere, når kælderen igen skulle have en omgang, flyttedes bunken tilbage. Anna boede stadig hjemme, og hendes plejemor kunne derfor ikke forstå, hvorfor hun så ofte fik Anna hjem "sort som en neger". Da hun hørte om årsagen, aftalte hun med Anna, at det nok var bedre, at hun fik en anden plads. Anna gik nu tilbage og sagde op. Fruen, der havde svært ved at få nye tjenestepiger, råbte til sin mand: "Christian, Christian, Anna går." Og det gjorde hun så efter et par måneder hos den "rene" familie. Anna fik for øvrigt ikke den løn, hun havde til gode, da hun gik i utide, men sådan var vilkårene for tjenestepiger dengang.

Kaffepige på Prindsen

Nu ville Anna prøve noget helt andet, og hun gik derfor hen og spurgte indehaveren af Hotel Prindsen, fru Edith Abery Jakobsen, om hun kunne bruge en vaks pige. Hun blev straks ansat som kaffepige. Det var en arbejdsgiver af en helt anden støbning. Fruen var englænder og kommet til Danmark sammen med sin danske mand. I 1916 overtog de forpagtningen af Hotel Prindsen. I 1918 købte de hotellet og lånte en større sum penge for at renovere ejendommen. I 1921 blev Edith pludselig enke, men valgte selv at føre hoteldriften videre trods den store gæld, og som årene gik lykkedes det hende at afdrage de mange penge. Altså endnu et eksempel på en stærk kvinde. Hele personalet fra kok og overtjener til yngste elev var flinke folk trods stor travlhed. Første gang Anna skulle lave kaffe til en af stamkunderne, den engelske ingeniør Bergell, der arbejdede på maskinfabrikken "Selandia" på Københavnsvej (hvor "Ro's Torv" ligger i dag), var hun så uheldig at komme til at koge kaffen, men som bekendt har englændere ikke forstand på kaffe, så dette bryg faldt i ingeniørens smag. Siden den tid ville han kun have Annas kaffe. Når hun skulle have fri, spurgte afløseren ængsteligt, hvad hun dog skulle gøre for at stille herren tilfreds. Hertil svarede Anna rask: "Du skal bare koge kaffen." Hotel Prindsen var en stor husholdning sammenlignet med almindelige

Bladudgiver Jørgen Christian Odense, "Roskilde Tidende", fotograferet i 1967. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

pladser. Der var mange ansatte til at sørge for madlavning, servering og rengøring på værelserne. Anna blev sat til lidt af hvert.

Man skulle tro, at der på dette tidspunkt også var brug for rigtig mange opvaskere i et stort restaurationskøkken, men fru Jakobsen havde fået den lokale smedemester Winckelmann, der var lidt af en "Ole-Opfinder", til at konstruere en opvaskemaskine. Det var et stort, grønt monstrum på ca. 2 x 2 meter, der dampede af alt det varme vand, der løb ned over hotellets service, som var anbragt på en rist inde i maskinen. Efter endt brug forsvandt vandet ned i kloakken. Når der var store selskaber, som "Gl. Roskilde Amts Selskabelige Forening", var der naturligvis ekstra mandskab på til at klare serveringen. Anna elskede det travle hus og gjorde uden tvivl en god indsats, for til jul fik hun et fint lille skrin, 100 kr. og et par silkestrømper af sin madmor. Desværre fik ansættelsen en brat ende, da Anna fik blindtarmsbetændelse og måtte opereres på Roskilde Amts og Bys Sygehus ude på Køgevej. Efter operationen skulle hun skånes. Blandt andet måtte hun ikke længere trække den tunge madelevator op fra Hotel Prindsens køkken nede i kælderen og andre hårde arbejdsopgaver. Derfor måtte hun kvitte pladsen.

*Hotel Prindsen,
Algade 13. Ca. 1926.
Roskilde lokalhistoriske
Arkiv.*

Atter "husalf"

Men snart fik hun det bedre og søgte igen lykken på det frie marked for tjenestepiger i private husholdninger. Da Annas forældre var kommet ind fra landet og ikke kendte byens borgerskab, kunne de ikke råde hende. Derfor var hun igen uheldig at få plads som barnepige hos en af de fruer, der averterede flittigt, nemlig lige så hurtigt som pigerne rendte af pladsen. Denne gang fik Anna plads hos familien Ostermann, der drev byens førende damekonfektionsforretning. Familien havde privat bolig i en stor lejlighed på første sal oven over forretningen, der lå i Skomagergade nr. 11. Det var dengang endnu almindeligt, at man boede i det samme hus, hvor man havde sin forretning. Men bolig mønstret var begyndt at skifte, så det bedre borgerskab byggede villa og flyttede ud fra bymidten. De gamle Ostermanns, der før havde drevet forretningen og stadig ejede den, var således flyttet ud til egen villa på adressen Weysegangen 4.

Denne gang skulle Anna bo hos familien. Pigeværrelserne lå oppe under taget i ejendommen. Man kom derop ad en mørk køkkentrappe. Her fik Anna nu bragt sin kommode op. Familien havde to meget livlige børn på omkring tre – seks år. Dagen begyndte kl. 7 om morgenen. Først skulle børnene tages op, vaskes og klædes på, dernæst skulle der laves morgenmad. Ægteparret fik maden bragt ind på sengen

*"Ludvig Ostermann"
Skomagergade 11.
Ca. 1910. Roskilde
lokalhistoriske Arkiv.*

på bakker, ligesom hr. og fru Varnæs i "Matador". Bagefter skulle der gøres rent. For det meste lavede fru en selv mad. Den varme mad serveredes midt på dagen. Da familien boede oven over forretningen, skulle husherren bare gå op ad trappen for at spise. Undertiden havde fru travlt med andre gøremål, og så måtte Anna lave maden. Medens familien spiste, havde Anna et pusterum på 1 times tid. Om eftermiddagen skulle der gås tur med børnene. Om aftenen smurte hun smørebrød. Dernæst skulle børnene lægges i seng, og så skulle den arbejdsdag sådan set være forbi, men det var den sjældent. Ægtefællerne elskede nemlig at tage til København for at more sig om aftenen. Her fik fru en lejlighed til at lufte de seneste modenyheder fra ægtemandens damekonfektionsforretning. Ostermanns magasin i Skomagergade kunne godt være inspirationskilden til "Damernes Magasin" i "Matador". Ægteparrets selskabelighed og københavnerture var grunden til, at Anna var nødt til at bo hos familien og ikke hjemme. For hun skulle naturligvis være babysitter om aftenen, men der var ikke noget, der hed overarbejdsbetaling. Det måtte man tage med som "husalf" uden yderligere betaling.

Nye pladser

På en af sine efterhånden ret sjældne friaftener løb Anna på en veninde fra Store Karleby. De to piger faldt i snak, og Anna fortalte om sin strenge plads. Veninden kunne kun give Anna ret, for hun var selv rendt fra den samme plads kort forinden. "Det vil jeg også," sagde Anna straks. Som sagt, så gjort. De to piger fik i fællesskab slæbt kommoden ned ad køkkentrappen. Nu gik turen gennem Skomagergade og Algade for at nå ud til Annas forældre på Københavnsvej 28. Da de var nået halvvejs gennem Algade, løb de på fru Jakobsen fra Hotel Prindsen, der udbad sig en forklaring på det mærkelige optog. Da hun havde fået historien og tygget lidt på den, bad hun pigerne sætte kommoden ind på hotellet, for nu kunne hun da se, at Anna havde fået kræfterne tilbage, og hun ville godt genansætte den lærenemme og flittige pige. Glad var Anna, da hun kunne gå hjem til sine plejeforældre og fortælle, at nok var hun atter rendt fra en plads, men hun havde allerede skaffet sig en ny. Det kunne nemlig godt være svært at få en ny plads som tjenestepige, når man var løbet fra flere pladser. Dels fik man ingen anbefalinger, og dels rygtedes det blandt fruene i byen.

I løbet af et par år nåede Anna at have seks pladser som

Indehaveren af Hotel Prindsen, fru Edith Jakobsen, fotograferet 1938 af sønnen Walter. Udlånt af barnet Ole Jakobsen.

ung pige i huset. Nu kunne man måske få den tanke, at hun var noget af en "rendemaske", men siden hen i livet viste hun sig at være en solid arbejdskraft, der var meget værdsat, og som blev i sine pladser, lige til de lukkede. Hun forlangte kun at blive anstændigt behandlet. Det gjorde tidens andre unge piger også. De tider var forbi, hvor tyendet fandt sig i hvad som helst. Men de "indfødte" unge piger havde den fordel frem for Anna, at de kendte Roskildes urimelige fruer på forhånd og kunne gå i en lang bue uden om deres tilbud om huslige pladser. Anna fik derfor ofte følgende bemærkning: "Gud, er du der. Det var dog forfærdeligt." Efter flere dårlige, men også et par gode huslige pladser endte hun i Østre Køkken på Sct. Hans Hospital. Her i det store institutionskøkken faldt hun endelig til.

Anna møder Martin

Anna blev ved med at komme i Store Karleby efter flytningen til Roskilde. Hun havde nemlig truffet en ung mand ved navn Martin, som hun var meget interesseret i. De havde gået til dans sammen i det gamle forsamlingshus i Store Karleby (siden brændt), hvor Anna også dyrkede ballet og gymnastik. Når der var karneval i landsbyen, tog Anna bussen tilbage og klædte om hos bekendte. Dragten havde hun lejet hos garderobe-damen på Hotel Prindsen. Første gang Anna deltog, vidste hun ikke, hvordan Martin var klædt ud, så hun fandt ham ikke. Det viste sig siden, at han havde været klædt ud som gammel kone, men var taget hjem, før masken faldt. Siden deltog Anna tre til fire år i træk i det årlige karneval og vandt prisen for bedste dragt et par gange. Martin

Anna Larsen fotograferet i anledning af sin 100 års fødselsdag. Fotograf Allan Nørregaard. Bragt i "Dagbladet" den 30. juli 2013.

fattede også interesse for Anna. I 1930 blev de to unge mennesker ringforlovet. 5 år senere blev Anna og Martin gift, og Anna forlod sin plads i køkkenet på Sct. Hans, hvor hun efterhånden havde været ansat i tre eller fire år. Anna blev nu hjemmegående husmor i nogle år, medens hendes søn var lille. Siden, da det blev almindeligt, at kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet, blev hun kantinedame på Germuths konfektionsfabrik på Holbækvej (i dag Super Best). Da den lukkede blev hun ansat på en survarefabrik i Himmelev. Efter pensioneringen fortsatte Anna et aktivt liv. Hun kørte bil, lige til hun var nær de 90 år, og bilen var slidt op. Anna Larsen døde sidste efterår i en alder af 100 år, stadig med bopæl i sit hus på Kildehusvej.

Kilder og litteratur:

Fortællingen om "husalfen" i matadortiden bygger hovedsageligt på Eva Tønnesens interview af Anna Larsen i efteråret 2004. Hvor det har været muligt, er de faktuelle oplysninger blevet kontrolleret ved hjælp af folketællinger og kirkebøger, m.v.

Dagbladet. Den 15. november 2004 (omtale af foredrag, der bygger på Anna Larsens erindringer).

Dagbladet. Den 30. juli 2013 (interview i anledning af Anna Larsens 100 års fødselsdag).

Folketælling for Store Karleby 1925. Kopi i Arkivalier Online. Statens Arkiver.

Folketælling for Roskilde 1930. Kopi i Arkivalier Online. Statens Arkiver. Hotel Prindsens arkiv. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Kirkebog for Kirke Saaby Sogn 1892-1921. Fødte piger 1913. Kopi i Arkivalier Online. Statens Arkiver.

Kirkebog for Kirke Hyllinge Sogn 1920-1934. Konfirmerede piger 1927. Kopi i Arkivalier Online. Statens Arkiver.

Larsen, Anna. Interview med Eva Tønnesen 2004. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Skatteligning for Roskilde By 1930-1935. Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Bramsnæs Lokalarkivs billedsamling: Billeder fra Kirke Hyllinge og Store Karleby.